

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
КОМІТЕТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
ПОЛЬСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

iННОВАЦІЙНІСТЬ у науці і освіті

Київ * Варшава * Хмельницький - 2013

Редакційна колегія:

Кремень Василь, доктор філософських наук, професор, дійсний член НАН і НАПН України, Президент НАПН України (голова)
Куніковські Єжи, професор звичайний, доктор наук хабілітований, декан Гуманістичного відділу Природничо-гуманістичного університету в Седльцах (заступник голови)
Ничкало Нелля, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України (заступник голови)
Захарук Тамара, професор, доктор хабілітований, ректор Природничо-гуманістичного університету в Седльцах
Зязюн Іван, доктор філософських наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
Лашик Ян, професор, доктор хабілітований, ректор Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської у Варшаві
Радкевич Валентина, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
Савченко Ірина, кандидат педагогічних наук, вчений секретар Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
Скиба Микола, доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор Хмельницького національного університету
Тименко Володимир, доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України

Рецензенти:

Квятковські Стефан, професор звичайний, доктор хабілітований, заступник Голови Комітету педагогічних наук Польської академії наук
Беднарчик Хенрик, професор, доктор хабілітований, заступник директора Інституту технології експлуатації – Державного дослідницького інституту в Радомі
Зіньковський Юрій, доктор технічних наук, професор, дійсний член НАПН України, завідувач кафедри Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
Кравець Володимир, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, ректор Тернопільського національного університету імені В. Гнатюка

Інноваційність у науці і освіті : наукове видання до ювілею професора, доктора хабілітованого Франтішека Шльосека / [В. Кремень (голова редкол.), Є. Куніковські (заст. голови), Н. Ничкало (заст. голови)] ; упоряд.: Н. Ничкало; І. Савченко : Хмельницький національний університет. – К. : Богданова А.М., 2013. – 580 с.
ISBN 978-966-2184-21-3

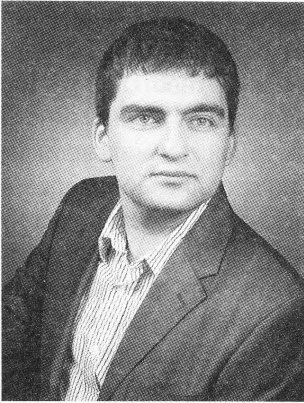
У виданні висвітлюються офіційні вітання наукових установ і навчальних закладів України і Республіки Польща з нагоди 70-ліття відомого польського вченого професора Франтішека Шльосека. Аналізуються методологічні проблеми філософії освіти, професійної педагогіки, педевтологічні аспекти наукових досліджень. Розкрито особливості розвитку професійної та вищої освіти в умовах європейської інтеграції, а також окремі питання педагогіки праці, соціальної та військової педагогіки.

Для науковців і педагогів середніх загальноосвітніх, професійних, вищих, позашкільних навчальних закладів та працівників інститутів і центрів підвищення кваліфікації вчителів.

УДК 37:001 (Франтішек Шльосек)
ББК 74:72 (Ф. Шльосек)

© НАПН України, 2013
© Комітет педагогічних наук Польської академії наук, 2013
© Хмельницький національний університет, 2013
© Художнє оформлення Лях В.О., 2013
© ФО-П Богданова А.М., 2013

Професійна підготовка вчителя в умовах євроінтеграційних процесів

Олександр КУЧАЙ

кандидат
педагогічних наук

викладач кафедри
педагогіки вищої школи
і освітнього менеджменту
Черкаського національного
університету
імені Богдана Хмельницького

Нині педагогічна освіта України зазнала соціально-політичних й економічних змін, але, разом з тим, в освіті не спостерігається орієнтації на особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів, що характеризує освіту. Наша освітня система має досить помітно виражений авторитарний характер, у ній замало раціоналізму й активності. Натомість у навчання на перше місце висувається пізнання й воно часто трактується як уміння запам'ятовувати матеріал, а не як засіб відкриття нового.

Такий стиль роботи майбутні вчителі згодом переносять у шкільні класи й кабінети. Звідси й походить тенденція до надання учням щоразу більшої за обсягом інформації, що породжує ілюзію діяльності як учителя, так і учня.

У зв'язку з цим особливої уваги заслуговує проблема поглиблення процесу оновлення педагогічної освіти, спрямованої на професійну підготовку вчителя як особливої соціальної особистості в умовах євроінтеграції¹.

Євроінтеграційні процеси стали каталізатором появи нового типу освітнього середовища, яке характеризується компетентністю гнучкістю спеціалістів європейського простору.

У процесі європейської інтеграції та демократизації нашого суспільства неабиякого поширення набули ідеї гуманізації освіти і пріоритетів розвитку особистості. Однією з умов формування цієї системи є: забезпечення можливості вибору освітньої установи та навчальної програми відповідно до індивідуальних особливостей дитини; здійснення стимулювання досягнень дітей у різних сферах діяльності; забезпечення соціально-педагогічного захисту дітей; розвиток інтегрованих на інноваційних підходів та методів розвитку дитини².

¹ Євдокимов В. Шляхи удосконалення педагогічної освіти в умовах євроінтеграції http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/novkol/2011_2/102.pdf

² Остроушко Ю. В. Вплив євроінтеграційних процесів на підготовку майбутнього вчителя технології до професійної діяльності у сфері інклюзивної освіти // Обговорюємо проблему : Наукові записки. Серія : Педагогіка. – 2011. – № 4. С. 20–206.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Європі, зумовлюють необхідність перетворення освітньої системи. Сенс їх полягає в оновленні системи з урахуванням основних цінностей, відмічених у доповіді Європейської Комісії «Освіта для Європи». Серед відзначених цінностей: основні права і свобода людини, людська гідність, демократія, мир і відмова від усілякого насильства, повага інших людей, солідарність, поступальний розвиток, рівність можливостей, раціональне мислення, охорона екосистеми, відповідальність. Освіта сприймається як діалог культур і пізнання різноманітності, побудови культури в інтегруючій Європі та у всьому світі. Освітня політика визнає спільні цінності та освітні пріоритети, хоча ще не розроблена загальна модель універсальної європейської школи. Проте вже визначено напрями спільної освітньої політики, але не впроваджені універсальні форми і структури системи освіти³.

Основні вимоги Європейського Союзу полягають у необхідності демократизації школи, підвищенні якості навчання, формування нового образу вчителя з відповідними компетенціями і кваліфікаціями, виховання громадянина Європи – «локального громадянина» і «громадянина світу», відповідального за життя в своїй країні, в Європі і в світі.

Наступним освітнім пріоритетом в інтегруючій Європі розглядається створення нової моделі вчителя, що має академічну освіту (незалежно від ступеня і спеціальності), що володіє інноваційними методами і здатного якісно, професійно виконувати функції та завдання (навчальну, опікунську, орієнтовну, селективну і координуючу). Вчителя, здатного адекватно, швидко і правильно реагувати на зміни та новачі. Професійна підготовка орієнтована на розвиток таких якостей і рис, як професіоналізм, творчість, рефлексія, креативність, самостійність, незалежність, терпимість, відкритість, комунікативність⁴.

Професія вчителя в даний час є предметом наукових досліджень у різних галузях науки, особливо психології, соціології та педагогіки. Перераховані науки досліджують педагогічну діяльність у різних її аспектах. У психології представлені проблеми особистості вчителя, значущості різних рис особистості для даної професії; соціологія концентрує свою увагу на суспільно професійній ролі вчителя в навчально-виховному процесі, особливо в контексті якості та ефективності освітньої системи. Ця розбіжність в характеристиках педагога і професії вчителя не виключає появи дослідження з даної теми, зміни методів досліджень, використання теорій, розроблених в інших галузях науки.

Спочатку в педевтологічних дослідженнях була прийнята теза про те, що результати і розвиток навчально-виховного процесу зумовлені, головним чином, особистістю вчителя і більшою мірою залежать від особливостей її формування, набору психофізичних якостей і рис педагога. На думку дослідників, все це визначало якість

---

³ Ордон У. Профессиональные компетенции учителей начальных школ в контексте европейских интеграционных процессов: На примере системы образования Республики Польша : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. – М. : РГБ, 2006. – 587 С.

⁴ Ордон У. Профессиональные компетенции учителей начальных школ в контексте европейских интеграционных процессов: На примере системы образования Республики Польша : дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – М. : РГБ, 2006. – 587 с.

педагогічної роботи. Педевтологія, як субдисципліна педагогіки, запозичила з деяких суміжних їй наук, особливо з психології та соціології, деякі категорії понять і теоретичні концепції⁵.

Особистість вчителя, його професіоналізм, стоять перед ним завдання і виконувани ролі є предметом аналізу в сучасних наукових дослідженнях. Розробка моделі вчителя, його професіограми була предметом дослідження ряду вчених, в тому числі: Т. Врубеля, Р. Радівіловичева, К. Рацлавського, В. Едловського, К. Енджейвського. Перераховані автори свої пошуки зосередили навколо образу вчителя молодших класів і вихователя дитячих садів. Вище згадані автори стверджують, що особистісна модель вчителя початкової школи тісно пов'язана з педагогічною діяльністю в конкретних умовах, тому повинна мати нормативний характер.

Приблизний образ учителя початкової школи був описаний у вигляді динамічного комплексу взаємопов'язаних позитивних якостей особистості. У ньому були виділені інструментальні якості, пов'язані з професійною діяльністю вчителя, а також психологічні, педагогічні та загальні знання. Наголошено також на значенні емоційних, морально-етичних, вольових якостей і світогляду. Однак даний набір якостей, не дозволив сформуванню моделі сучасного вчителя початкової школи. Разом з тим, дослідження в рамках вище згаданого напрямку відрізняються гуманітарною спрямованістю навчання майбутніх вчителів. Для даної моделі характерні ідеї розвитку, збагачення особистості і розглядання її як інструменту ефективної педагогічної діяльності. Подібну роль особистісним якостям у своїх наукових дослідженнях відводять Т. Левовіцкий⁶ і В. Оконь⁷.

Освіта є однією зі сфер суспільного життя, в якій динамічно проявляються інтеграційні процеси, генеруючі зміни в інших сферах навколишнього світу, головним чином, суспільно-культурної, політичної та економічної. Учитель як аніматор і творець прогресу повинен, перш за все, якісно виконувати свої функції в умовах модернізації освіти та пристосування стандартів якості навчання до потреб об'єднаної Європи⁸.

Дослідження обов'язків вчителя і функцій системи освіти знаходяться у сфері інтересів Європейського Союзу, особливо беручи до уваги те, що інтеграційна діяльність охоплює важливі вимірювання функціонування людини (робота, доходи, продукція, технічний, цивілізаційний, культурний, науковий прогрес, здоров'я, екологія, освіта та інші). Освіта «є тим особливим фрагментом суспільної дійсності, який визначає якість згаданих сфер, виходячи з вузької зв'язку з усіма суспільними процесами, в яких бере участь сучасна людина»⁹.

Освіта покликана формулювати європейський ідеал виховання, який окреслився під час міждисциплінарних та міжнародних дискусій і переговорів. Ідеал повинен

⁵ Там само.

⁶ Lewowicki T. *Przemiany oświaty*. – Warszawa: WPUW, 1994.

⁷ Okoń W. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. – Warszawa: Żak, 1995.

⁸ Tchorzewski A. *Możliwości i powinności nauczyciela w integrującej się Europie // Edukacja*. – 1993. – № 1. – s. 70.

⁹ Tchorzewski A. *Świadomość zawodowa a niektóre przejawy aktywności studentów*. – Bydgoszcz, 1985.

бути орієнтований на пріоритети спільноти та освітні тенденції, пов'язані з напрямками змісту та форм освіти. Перед освітою в європейському вимірі ставляться завдання виховання в душі терпимості; поваги і дружби по відношенню до інших народів; розвитку ідеї єдності Європи, демократії та поваги прав іншої людини; розвитку вміння будувати відносини за допомогою діалогу і компромісу; розвитку ефективної комунікації; підготовки до участі в діяльності в умовах різноманітності і культурних відмінностей; екологічного, економічного, інформаційно-мульти-медійного і мовно-го спілкування на основі творчих підходів.

Інтенсивні інтеграційні процеси в сучасній Європі генерують цілий ряд змін у галузі освіти. Професія вчителя визнана професією, що вимагає особливої відповідальності. Її складність пов'язана з потребою в діяльності, спрямованої на учня як суб'єкта навчання, це означає, що значна частина відповідальності переноситься з установи безпосередньо на вчителя. Крім цього, необхідні зміна стилю діяльності вчителя та значні пізнавальні та прагматичні зусилля. Учитель виступає, як суб'єкт, поле його діяльності пов'язано з різним ступенем свободи, яка виражається в постановці для себе цілей і завдань, особистим прийняттям рішень і вибором, а також реалізацією незалежної або частково незалежної діяльності і контролем їх результатів у порівнянні з досягненнями інших людей¹⁰.

Формуючи портрет особистості вчителя з урахуванням європейських уявлень, М. Янукович виділяє такі риси: гуманне ставлення, відкритість, відповідальність, справедливість і сміливість бути самим собою. Європейський Союз, на думку автора, вимагає від вчителя справжньої людяності, відкритості стосовно іншій людині, іншій культурі і народу¹¹.

Умовою реалізації поставлених реформуванням завдань і функцій школи є оволодіння педагогами відповідними професійними компетенціями. Цей процес передбачає зміну характеру та сфери цих функцій, зміни орієнтирів і концепцій педагогічних кваліфікацій, які перевірятимуться в умовах інтегруючої Європи. Створення нових концепцій професійної підготовки вчителя є в даний час одним із найважливіших пріоритетів освітньої політики в Європі. Вважається, що вчителю з позицій європейських вимог слід мати повну вищу освіту, реалізовувати творчий підхід до навчання учнів. Учитель, який виконує дані вимоги, повинен бути підготовленим до виконання навчальної, опікунської, орієнтовної, координуючої функцій. Повинен любити свою професію, бути активним у постійному підвищенні своїх професійних компетенцій, а також бути відкритим для прогресу і творчості¹².

¹⁰ Tchorzewski A. Świadomość zawodowa a niektóre przejawy aktywności studentów.- Bydgoszcz, 1985.

¹¹ Janukowicz M. Europejski wymiar nauczycielskiej osobowości // Model nauczyciela – wychowawcy w zintegrowanej Europie / red. S. Badora, D. Marzec. – Częstochowa: WSP, 1994/95.

¹² Ордон У. Профессиональные компетенции учителей начальных школ в контексте европейских интеграционных процессов: На примере системы образования Республики Польша : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. – М. : РГБ, 2006. – 587 с.

Підготовка вчителів, як стверджує Ч. Банах, є різнобічним, багатофункціональним і міждисциплінарним процесом. Підготовка повинна відбуватися у трьох часових вимірах: минуле, сьогодення і майбутнє; на чотирьох рівнях: регіональному, польському (державному), європейському і глобальному, а також у трьох сферах: аксіологічно-пізнавальній, емоційній і практичній. У досліджуваній літературі і в багатьох доповідях європейського значення підкреслюється факт, що в концепціях педагогічних кваліфікацій на перший план стає формування відносини і системи цінностей кандидатів, а потім йдуть уміння, відповідні функціям і завданням, і якісні знання. Незважаючи на численні спроби модернізації, педагогічна освіта, особливо його якість, є предметом аналізу, критики і корекції. Вишукуються нові рішення і орієнтири, функціонуючі концепції піддаються емпіричній перевірці¹³.

Темпи технологічних, економічних і політичних змін змушують вчителя до безперервного професійного вдосконалення. Ідея нормативної освіти поширена в багатьох європейських країнах. Як пише Д. Дзевуляк, вона повинна реалізуватися в різних формах: центри професійного вдосконалення (Данія, Греція, Бельгія, Німеччина, Іспанія, Італія), центри початкового навчання (Люксембург, Франція) і в інших освітніх установах. Навчання має проводитися методистами, інспекторами та спеціалістами, які вивчають окремі предмети. Особливо популярним є так званий «каскадний» метод, який полягає у підготовці викладачами університетів певних груп вчителів (Голландія, Франція)¹⁴.

У країнах ЄС робляться спроби визначення єдиних стандартів у галузі освіти. В основному вони спрямовані на забезпечення для всіх кандидатів, незалежно від ступеня освіти і ступеня спеціалізації, повної вищої освіти. Однак у багатьох європейських країнах виконання цього стандарту зажадає тривалого періоду реалізації. Якість та рівень професійної підготовки вчителів обумовлені соціально-економічною і політичною ситуацією в окремих країнах. Професійне навчання педагогічних кадрів виключно на вищому рівні відбувається тільки в Іспанії, Греції та Ірландії. В інших країнах Європейського Союзу воно реалізується в спеціальних установах і педагогічних школах (Італія, Люксембург) або ж на університетському рівні з збагаченої педагогічною практикою (Бельгія, Данія, Португалія, Німеччина, Англія). Слід також згадати, що в країнах ЄС спостерігається прагнення до розробки подібної концепції професійної підготовки майбутніх вчителів¹⁵.

Модель компетенцій учителя З. Ломни сформулював у європейському розумінні. Він вважає, що педагог повинен бути справжнім гуманістом, який:

- визнає людину найвищим добром і досконалим створінням природи;
- уособлює справедливість, що спирається на наукові підстави, одночасно поважає інші виміри сенсу віри і науки, визнаючи за кожною з цих категорій право

¹³ Banach Cz. Koreferat // Społeczeństwo polskie wobec wyzwań transformacji systemowej. Komitet Prognoz «Polska w XXI wieku» przy Prezydium PAN. – Warszawa, 1998.

¹⁴ Dzewulak D. Systemy szkolne Unii Europejskiej. – Warszawa: Żak, 1997.

¹⁵ Ордон У. Профессиональные компетенции учителей начальных школ в контексте европейских интеграционных процессов: На примере системы образования Республики Польша : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. – М. : РГБ, 2006. – 587 с.

відстоювання власних поглядів, а також поважає право кожної людини на вибір віросповідання і світогляду;

– у своїй професійній діяльності висловлює віру в людину, в її гідну, щасливу, побудовану згідно з принципами свободи і відповідальності життя;

– пручається використанню проти людини досягнень культури (науки, мистецтва, релігії, технології) та інших матеріальних і духовних цінностей, перешкоджає шовінізму, фундаменталізму і крайньої технократії;

– маючи власну національну, релігійну, моральну та ідеологічну totoжність визнає потребу у зближенні і співпраці: народів, держав, рас, культур, економіки, одночасно акцентуючи значимість діалогу, пізнання і готовності визнання прав інших на гідне життя і розвиток;

– здійснює діяльність, що сприяє гармонійному і творчому розвитку кожного суб'єкта, що бере участь в освітньому процесі, забезпечуючи йому рівні умови освіти і почуття totoжності;

– сприймає освітній процес як суспільно-культурний феномен, який постійно перевіряється і змінюється, згідно розвитку цивілізації і постійно зростанню нових потреб учнів;

– поважаючи права учнів, організовує діяльність, яка виключає авторитаризм та ізоляцію освіти від публічної сфери. Через пізнання, розуміння, співпрацю, раціональну підтримку і управління вчителів пропагує гуманізм в різних суспільних групах в школі і в інших виховних установах¹⁶.

Процес професійної підготовки вчителів у інтегруючій Європі охоплює також такі завдання: діяльність з малою групою, способи її активізації; організація інтерактивного навчання; застосування сучасних освітніх та телекомунікаційних, мультимедійних технологій; проведення роботи з профільною орієнтацією учнів на різних ступенях освіти, особливо на етапі середньої школи; розробка програм, які передбачають оновлення і розширення знань випускників неповних і повних середніх шкіл про професії, які потребує ринок праці.

Підготовка вчителів у ВНЗ повинна припускати, що діяльність майбутніх педагогів буде здійснюватися в умовах масової освіти, що вимагає застосування різноманітних форм навчання в класах, що складаються з учнів з різними можливостями, освітніми потребами. Все це пов'язано з необхідністю відбору відповідних цілей, змісту, методів і засобів навчально-виховної роботи. Важливим елементом професійної підготовки є формування здатності координувати, акумулювати вплив різних джерел знань і відповідне їх сприйняття згідно з очікуваннями. У процесі професійної підготовки вчителів передбачається відхід від предметної спеціалізації і введення полівалентної спеціалізації, яка значно виходить за рамки навчання одного тільки предмета, що дасть випускникам педагогічних ВНЗ нові можливості діяльності¹⁷.

¹⁶ Lomny Z. Człowiek i edukacja wobec przemian globalnych. – Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1995.

¹⁷ Kupisiewicz Cz. Nauczyciel w świetle raportów Unii Europejskiej // Rzecz o kształceniu. Wybór rozpraw i artykułów / red. C Kupisiewicz. – Warszawa, 1999.

Сьогодні вища освіта України на шляху до оновлення: вдосконалюється законодавча база, вона стала іншою в організаційному плані, в нових кваліфікаціях, у змісті освіти і її результатах тощо. При цьому психологічно важливо, що сьогодні не тільки світ став іншим – відкритим, де маси людей вільно пересуваються, а ті, що живуть за десятки тисяч кілометрів один від одного, тим не менше, знаходяться в єдиному інформаційному просторі. Тут постає проблема сприйняття інформації, яка дається, з одного боку, підручниками і викладачами, а з іншого – величезним обсягом і швидкістю інформаційних потоків, що йдуть з телевізора та Інтернету. І все ж головне в іншому – людина по-новому розуміє, осмислює і цей світ, і себе в ньому. У цьому зв'язку важливо теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити як, де і до яких меж має здійснюватися комп'ютеризація навчання, щоб робота студентів з комп'ютером не знижувала ініціативності їх думки, не збіднювала діяльність їхньої творчої уяви і водночас не вводила від реального світу, сприяючи більш інтенсивному розвитку у них якостей активних суб'єктів.

Європейська інтеграція – процес довготривалий, що потребує подолання суперечностей, стереотипів і розв'язання суперечливих спірних питань, які сьогодні складно передбачити. Тож, щоб безнадійно не відстати, уже сьогодні необхідні цілеспрямовані, свідомі, наполегливі зусилля для розвитку тих університетів, які найбільшою мірою готові до переходу на якісно новий рівень¹⁸.

---

¹⁸ Євдокимов В. Шляхи удосконалення педагогічної освіти в умовах євроінтеграції http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/novkol/2011_2/102.pdf